

UNIVERZITA PALACKÉHO V OLOMOUCI

CYRILOMETODĚJSKÁ TEOLOGICKÁ FAKULTA

Katedra křesťanské sociální práce

**PASTORACE ŽEN V TĚŽKÉ ŽIVOTNÍ SITUACI
NA ZÁKLADĚ ZKUŠENOSTÍ CHARITNÍCH DOMŮ
PRO MATKY S DĚTMI**

Vedoucí práce: ThLic. Michal Umlauf

Obor: Charitativní a sociální práce

Předmět: **Pastorální teologie**

Vypracovala: **Markéta Dřímlová, DiS.**

Dne: 14. dubna 2009

Prohlašuji, že jsem bakalářskou práci napsala samostatně a že je zde použita pouze uvedená literatura.

Ve Valašském Meziříčí 14. dubna 2009

Markéta Dřímlová

Děkuji ThLic. Michalu Umlafovi za odbornou pomoc při vedení práce.

Obsah

PASTORACE ŽEN V TĚŽKÉ ŽIVOTNÍ SITUACI NA ZÁKLADĚ ZKUŠENOSTÍ CHARITNÍCH DOMŮ PRO MATKY S DĚTMI.....	1
Obsah.....	4
Úvod	6
1 Pastorační péče církve zaměřená na cílovou skupinu matek s dětmi v těžké životní situaci	9
1.1 Charakteristika pastorační péče, pastorální teologie, metody.....	9
1.1.1 Pastorační péče jako služba potřebným – biblická východiska.....	10
1.2 Charakteristika cílové skupiny matek s dětmi v těžké životní situaci	12
1.3 Klientky azylových domů pro matky s dětmi v těžké životní situaci	14
2 Azylové domy pro matky s dětmi v obtížné životní situaci	17
2.1 Zákon o sociálních službách	17
2.2 Historie péče o cílovou skupinu matek s dětmi v Československu v letech 1918 – 1938.....	19
2.3 Azylové domy pro matky s dětmi v olomoucké arcidiecézi po roce 1990	23
3 Zkušenosti získané z rozhovorů se zaměstnanci azylových domů....	29
3.1 Způsob, cíl a kritéria vedených rozhovorů.....	29
3.2 Pastorační praxe v azylových domech	30
3.3 Shrnutí výsledků výzkumné části (rozhovorů)	42
Závěr.....	47

Bibliografie.....	49
Přílohy	51
Seznam zkratek.....	52

Úvod

Tato práce si klade za cíl zmapovat pastorační praxi současné charitní práce v domech pro matky s dětmi v obvodu olomoucké arcidiecéze. Jedná se o Azylový dům pro matky s dětmi a ženy v tísní v Kroměříži, Azylový dům pro matky s dětmi v Uherském Brodě, Azylový dům pro matky s dětmi v tísní v Kojetíně, Charitní domov pro matky s dětmi v tísní ve Zlíně, Azylový dům pro matky s dětmi ve Valašském Meziříčí a Nový domov Otrokovice.

Všechna sledovaná pracoviště jsou provozována místními charitami. Dá se tedy očekávat, že se v těchto zařízeních bude odehrávat nějaká forma pastorační činnosti. Zajímalo mne, jakou praxi mají v jednotlivých domech vyzkoušenou a co se jim případně osvědčilo. Chci porovnat jejich zkušenosti a dát je do souvislosti s tím, co o službě potřebným říká Písmo svaté a církev.

Před dvěma lety jsem se ve své absolventské práci věnovala tématu zavádění standardů kvality v azylových domech pro matky s dětmi. Zaměřila jsem se na službu tohoto typu v Arcidiecézi olomoucké, to znamená v šesti zařízeních. Součástí tehdejší práce byly rozhovory se zaměstnanci o dobrých i špatných zkušenostech z procesu zavádění standardů. V této práci jsem se rozhodla na kontakty z té doby navázat a rovněž využít své sedmileté praxe v Azylovém domě pro matky s dětmi ve Valašské Meziříčí a zaměřit se tentokrát na možnosti duchovního působení v zařízeních tohoto typu.

Na mé rozhodnutí věnovat se tomuto tématu měly vliv i časté a někdy dost bouřlivé diskuze na téma pastorece našich klientek, kterých jsem se zúčastnila na svém pracovišti. Hodnocení, která se v takových situacích vyslovují, jsou samozřejmě citově zabarvena momentálními zážitky pozitivními i negativními, často jim chybí značná míra objektivity. O tu se snažím při zpracovávání tématu v této práci, alespoň v tom smyslu, že zde poskytnu stejný prostor zkušenostem dobrým i špatným.

Práce je členěna do tří kapitol. V první jsem se pokusila popsat pastorační činnost zaměřenou na cílovou skupinu matky s dětmi v obtížné životní situaci. Nejdříve se zaměřuji na obecné hledisko pastorační práce a její metody, poté na jednu z jejích důležitých funkcí, službu potřebným. Zde si všímám biblických východisek a církevních dokumentů týkajících se sociálního učení církve. Další část této kapitoly se věnuje charakteristickým znakům cílové skupiny matky s dětmi v obtížné životní situaci.

Druhá kapitola je věnována zařízením, která poskytují sociální službu azylový dům pro matky s dětmi. Je zde popsána zákonná norma, která dává přesný rámec jejímu fungování. Dále jsem se snažila nalézt v meziválečné historii tradici péče o matky s dětmi. Začala se rozvíjet zdravotnická péče o matku a dítě při porodu a po něm; nicméně sociální služba, která by poskytovala této skupině potřebných bydlení spojené s psychosociální pomocí, v té době neexistovala. Pozornost charitativních zařízení spravovaných ženskými řády byla upřena na dítě bez rodičů (v sirotčincích), matkám v těžké situaci pomáhaly k zajištění obživy pro sebe a dítě dětské útulny a opatrovny. Vdovy s dětmi měly zajištěnou ochranu a finanční podporu státu. Poslední část druhé kapitoly se věnuje azylovým domům vzniklým v devadesátých letech minulého století, historii jejich vzniku a charakteristice služeb, které poskytují.

Poslední kapitola obsahuje výše zmíněné rozhovory. Nejdříve popisují metodu jejich vedení a vyhodnocení, následuje jejich mírně upravený přepis. Jejich získávání bylo samo o sobě podnětné. Reakce pracovníků jednotlivých zařízení byly velmi rozdílné, od velmi ochotných a rozvinutých vyprávění, ze kterých byla patrná velká míra zaujetí pro dané téma, až po strohé krátké odpovědi, které se daly vnímat jako převládající nechť o této věci vůbec hovořit. Nutno říci, že u mne v těchto případech převládl dojem, že pastorační práci chápou jako povinnost, která se dá splnit nejlépe nabídkou dostupných možností a aktivit ve farnosti zveřejněných na nástěnce u vchodu do kostela.

Účelem mé práce není nalézt řešení, jak pastorační práci v zařízeních pro matky s dětmi realizovat, taková ambice by byla navíc neuskutečnitelná. Jde mi sbírání podnětů a názorů na toto téma, pojmenování rizik a úskalí, na která narážejí vždy

ti, kdo hledají nové cesty. Zajímá mne také, zda se mají tito pracovníci kam obrátit o kvalifikovanou pomoc a radu, pokud narazí na nějaký rozpor či svízele.

Dnešní zákonná norma ukládá všem poskytovatelům sociálních služeb povinnost dodržování standardů kvality. Jejich součástí jsou logicky i velmi přísná kritéria sledující respektování práv uživatelů. Nesprávné pochopení těchto kritérií může někdy přinášet obavy z jejich porušování v případě, že by se v zařízení sociálních služeb uskutečňovala pastorační činnost. To je příklad jednoho z možných rozporů, s nímž se lze v této praxi setkat.

Závěrem mé práce by tedy mělo být shrnutí toho, co se v pastorační praxi v azylových domech daří, a pojmenování problémů, které činnost duchovních osob i laiků v této oblasti provázejí.

1 Pastorační péče církve zaměřená na cílovou skupinu matek s dětmi v těžké životní situaci

Pastorací, pastorační péčí - činností se často rozumí činnost pastoračního pracovníka (kněze), která se týká duchovní správy ve všech oblastech mimo práce technické a hospodářské. Církev ve své tradici a v oficiálních dokumentech ukládá většinu svých pastoračních úkolů biskupovi a faráři, který má odpovědnost za své stádo, ovečky. Tento příměr vznikl v dobách a místech narození a života Krista, kde se velká část obyvatelstva živila pastevectvím a pastýř byl člověk, který je odpovědný za své stádo, stará se o něj a má je rád.

1.1 Charakteristika pastorage, pastorální teologie, metody

Hlavním cílem veškeré pastorační činnosti církve je úkol, který jí byl svěřen Kristem: být nástrojem spásy „Pastorace je mnohotvárná činnost celého církevního společenství, podnětá Duchem svatým.“¹ Církev je plán, který vznikl v srdci Otce, spása je postupná dynamická realizace Otcova plánu, uskutečňující se v lidských dějinách směřující ke konečnému naplnění.

Pastorální teologie reflektuje pastorační činnost církve v celém kontextu jejího organizačního uspořádání, praxi liturgického a svátostného života, morální a duchovní výzvy současnosti. Za oblasti pastorační činnosti lze považovat jednotlivce či skupiny (definované podle stavu, věku, specifických potřeb apod.). Nový důraz na pastorační činnost v církvi přinesl II. vatikánský koncil. Vyzvedl ji jako důležitou potřebu vyjádření pravd víry existenciálním způsobem a jejich interpretaci s ohledem na mentalitu současné doby.²

¹AMBROS, P. *Fundamentální a pastorální teologie*, s. 9.

²Srov, *Tamtéž*, s. 47.

Z dekretů a konstitucí II. vatikánského koncilu vyplývá, že pastorační nemůžeme zjednodušit na vztah pastýřů a stáda, hierarchie a věřících. Jde o činnost celé církve, je to uskutečňování Božího plánu spásy skrze církve, působení církve z inspirace evangelia zaměřená směrem k člověku, a to jak uvnitř církve, tak na ty, kdo stojí při jejím okraji.³ Pastorační péčí rozumíme takové jednání s člověkem, ve kterém ho respektujeme v jeho jedinečnosti, doprovázíme ho v jeho obtížích a pomáháme mu k lidsky důstojnému zvládnutí jeho životní situace. Přistupujeme k němu z pozice věřících křesťanů, a to na jemu dostupné úrovni víry.⁴

Od pastorační péče se očekává v první řadě duchovní pomoc, povzbuzení a posílení víry, pokoje a naděje, ale též pomoc v životní orientaci, v rozhodování v těžkých životních situacích, konfliktech, krizích a katastrofách. Ty mohou mít charakter ekonomický, zdravotní, sociální. Pastorační péče je spolupodílníkem na osobním životě druhého člověka, péčí o jeho blaho, zvláště tam, kde se jedná o vnitřní psychickou oblast člověka.⁵

Všechny aktivity v církvi směřují k cíli spásy, která je nejvnitřnějším posláním církve. Spása se dotýká všech dimenzí života církve a má zasáhnout člověka jako celek ve všech rovinách jeho existence – tělesné, psychické, duchovní a sociální. Pastorační pak tedy představuje zabývání se lidmi v konkrétních životních podmínkách, tedy v určité zemi, v určité dějinné situaci, v určitém geopolitickém a kulturním kontextu. Jejím posláním je řešit konkrétní problémy konkrétních lidí ve světle a síle evangelia.⁶ Mnohotvárná pastorační činnost každého účastníka v církvi by tak měla směřovat k naplnění spásy.

1.1.1 Pastorační služba potřebným – biblická východiska

Prvotní církve, prochnuta učením a bezprostředním příkladem života svého Mistra a Pána, propojuje ve své praxi všechny základní prvky pastorační,

³Srov. OPATRŇY, A. *Pastorační služba v postmoderní společnosti*, s. 9.

⁴Srov. OPATRŇY, A. *Pastorační péče v méně obvyklých situacích*, s. 10.

⁵Srov. KŘIVOHLAVÝ, J. *Pastorační péče*, s. 13

⁶Srov. OPATRŇY, A. *Pastorační služba v postmoderní společnosti*, s. 9.

jež se odehrávají ve čtyřech rovinách a zároveň odpovídají základním funkcím křesťanského společenství: martyria, leiturgia, diakonia a koinonia.⁷ Svědčí o tom text 2. kapitoly Skutků apoštolů : „Setrvali v apoštolském učení, v bratrském společenství, v lámání chleba a v modlitbách (...). Všichni, kteří přijali víru, drželi pevně pohromadě a měli všechno společné.“ (Sk 2, 42-44)

Martyria jako služba slovu, svědectví ve víře, péče o šíření evangelia představuje hlásání - práci pro ty, kteří Krista a naději radostné zvěsti neznají. *Leiturgia* znamená bohoslužbu - slaví se zde tajemství spásy, je vrcholem a středem života církve. *Diakonia* je péče o potřebné, práce pro ty, kteří nemohou tolik co my. Jsou to aktivity, které vedou ke spáse prostřednictvím konkrétní pomoci člověku. *Koinonia* znamená aktivní utváření a sdílení života uprostřed společenství.⁸

Skutky apoštolů nám dále v 6. kapitole podávají zprávu o jiné významné události, která přibližuje vztah mezi charitativní službou v nejvlastnějším smyslu slova a ostatními službami: na základě nespokojenosti řecky mluvících učedníků a jejich vdov s přidělováním potravin (životních potřeb) byla vydělena „služba při stole a rozdělování darů chudým“ (tedy péče o sociální spravedlnost v církevní obci) - a to vzkládáním rukou a modlitbami apoštolů nad pověřenými sedmi muži.

Nejen z výše uvedeného vyplývá, že pastorační praxe má být podle pastorální teologie aplikací teologické nauky do praxe v reakci na měnící se potřeby doby. Schéma pastorační praxe lze shrnout do pojmů *vidět - posoudit - jednat*. Teolog má tedy nejprve vidět, kdo je člověk, ke kterému přichází, a pak posoudit jeho problém ve světle evangelia, potom teprve může jednat zodpovědně v jeho prospěch.⁹

⁷ Srov. OPATRŇY, A. *Pastorace v postmoderní společnosti*, s. 9.

⁸ Srov. *Tamtéž*, s. 10.

⁹ Srov. AMBROS, P. *Fundamentální a pastorální teologie*, s. 12.

1.2 Charakteristika cílové skupiny matky s dětmi v těžké životní situaci

Pastorace se vždy odehrává v konkrétních životních a historických podmínkách, sociální situaci, v určité zemi. Jestliže chceme reagovat na konkrétní problémy lidí ve světle evangelia, měli bychom znát očekávání a problémy dnešního člověka, směr cesty, po které s ním chceme kráčet, a odpověď evangelia.¹⁰

Postavení člověka ve společnosti se během posledních století velmi změnilo. Přechod od středověku k novověku byl poznamenán ztrátou jistoty jednotlivců pevně ukotvených pouty příslušnosti k rodině, vrchnosti, společenskému stavu, do kterého se narodil. I přes těžké životní podmínky a omezenou svobodu měl člověk jistotu, že se o něj rodina v době nemoci a stáří postará. Moderní doba přinesla mnoho sociálních problémů způsobených rozvojem průmyslu, stěhováním obyvatelstva do měst, kde narůstá množství chudého obyvatelstva. Církev vnímá tyto společenské jevy a utrpení mnoha lidí, papež Lev XIII. reaguje vydáním encykliky *Rerum novarum*, sociálními otázkami se zabývají i další encykliky, o kterých zde bude ještě pojednáno.

Tento směr naznačil II. vatikánský koncil. V konstituci *Gaudium et spes* hned v úvodu vyzývá církev k účasti na všech radostech i úzkostech lidí, zvláště trpících a chudých. V době, kdy se stalo odcizení a ochuzení základními pocity (post)moderního člověka, je typickým syndromem tohoto stavu vysoká míra individualizmu, spojená s postoji rezignace, skepse a nedostatku či úplné ztráty smyslu. Jestliže se toto ochuzení lidské bytosti projevuje podstatně jako ztráta umění vzájemné komunikace a schopnosti podílet se na životě druhých (převzetí odpovědnosti za někoho), pak si člověk programově volí postoje, které jej uchovávají v infantilní rovině. Vzniká tendence dožadovat se takového řádu,

¹⁰Srov. OPATRŇÝ, A. *Pastorace v postmoderní společnosti*, s. 9.

který by uskutečnil svobodu člověka povrchním, nekomplikovaným a snadno kontrolovatelným způsobem.¹¹

V zásadních společenských přeměnách, které jsou charakterizovány rozpadem tradičních sociálních vazeb (proces urbanizace, rozvolňování vztahů v rodinném společenství), vystupují do popředí naléhavé problémy osob, které se ocitly v mimořádně složité sociální situaci. Jejich životní podmínky je často nutí měnit místo svého bydliště a tím také způsob svého života. (srov. GS 6)

Právě společenské změny konce minulého tisíciletí způsobily, že mnoho lidí přišlo o domov v důsledku prudkého nárůstu cen bytů i nájemného. Velmi zranitelnou skupinou byly právě matky s dětmi. Prudké změny společenského prostředí, které přinesla moderní doba, urychlily ztrátu ochranných vazeb fungujících např. v patriarchálních rodinách, vesnickém společenství apod. a způsobily tak narušení rovnováhy, která zajišťovala celoživotní sociální vazby mezi mužem a ženou. (srov. GS 8)

Mezi uchazečkami o pobyt v azylových domech převládají ženy rozvedené a svobodné matky. Samy často pocházejí z nefunkčních rodin, nebo vyrostly v dětských domovech. Otcové dětí jsou velmi často bez zaměstnání, někteří ve výkonu trestu, neplatí na děti výživné a nejsou schopni, nebo nemají zájem se o rodinu postarat.

Tím, že se církve setkává ve světě s nejrůznějšími podobami potřebnosti a kombinovanou zátěží lidské chudoby, které nemůže ignorovat, vyvstává před ní také úkol rozlišovat podstatné od podružného, hledat a oddělovat prvotní (kořenové) příčiny od následků – a to v průběhu celé životní dráhy každého člověka.

Cílová skupina žen v těžké životní situaci, o jejíž pastorační péči je pojednáno v této práci, tvoří svou věkovou kategorií široké spektrum od mladých matek (nedospělých, nevyzrálých osob) po ženy středního věku, které se vzhledem ke svým neutěšeným partnerským, rodinným a ekonomickým poměrům ocitly

¹¹Srov. AMBROS, P. *Fundamentální a pastorální teologie*, s. 159.

v mimořádně složitých podmínkách, jež se mnohdy jeví jako zdánlivě neřešitelné.

1.3 Klientky azylových domů pro matky s dětmi v těžké životní situaci

Klientkami azylových domů pro matky s dětmi jsou ženy s dětmi, které jsou v těžké životní situaci. Matka s dítětem je velmi důležitý článek společnosti, stává však velmi snadno zranitelným. Ztráta bydlení pro takovou osamělou matku bez finančního zajištění může znamenat umístění dětí do ústavního zařízení. Proto se tyto ženy často obracejí na azylové domy s žádostí o ubytování. Přestože jich vznikl na konci devadesátých let minulého století po celé České republice velký počet, jejich kapacita stále nestačí a nemůže uspokojit všechny žadatelky o tuto sociální službu. Většinu těchto zařízení provozuje Charita Česká republika. Důvodů, proč se matka s dítětem dostává do těžké životní situace, může být několik. Výrazné jsou dvě skupiny uživatelek.

První skupinou jsou rodiny, které mají dlouhodobě více než jeden problém, takzvané mnohoproblémové rodiny. „Soubor problémů takové rodiny se týká řady jednotlivců i řady sfér rodinného života, přičemž rodina sama je nedokáže řešit.“¹² V těchto rodinách většinou chybí otec, odpovědnost za děti je ponechána na matce, ta se věnuje dětem, hlavně pokud jde o jejich základní potřeby. Nezvádá je usměrnit v případě, že děti zlobí, trestá je občas, přičemž trestání vždy nesouvisí s učením běžným společenským normám, spíše s emočním stavem matky.¹³ Dalšími oblastmi potíží jsou sféry vzdělání a práce, hospodaření s penězi, zajištění bydlení, zvládání domácnosti, výchovy dětí, vztahů v širší rodině, kontaktu s institucemi. Častý je výskyt psychopatologických jevů, jako jsou závislost na návykových látkách či na

¹²MATOUŠEK, O. *Sociální práce v praxi*, s. 75.

¹³Srov. *Tamtéž*, s. 76.

hazardních hrách, prostituce, zanedbávání a týrání dětí, záškoláctví, osobnostní poruchy, duševní nemoci, sebevražedné pokusy apod.

Multiproblémová rodina má problémy dlouhodobé, vlekoucí se často i po několik generací. Pomáhající organizace vyhledává zpravidla v situaci krize, po jejímž pominutí ztrácí o její služby zájem. Průběh těchto krizí se liší od průběhu podobných situací ve funkčních rodinách. Rodina pohybující se stále na pokraji neštěstí může čerpat z opakujících se krizí energii, může být pro ni jakýmsi vytržením ze stereotypu beznaděje. Ztráty jsou tak časté, že členové rodiny jsou vůči nim zdánlivě imunní, jsou popírány nebo odreagovány agresivním způsobem, nejsou však užitečné k osobnímu růstu. Krize je tak pro tuto rodinu přínosem hlavně v tom smyslu, že jí zajistí kontakt s jinými lidmi a zdánlivě se tak na nějakou dobu vymaní ze sociální izolace. Pomoc však může být velmi iluzorní, pokud nesáhá za horizont aktuální krize, řešení aktuálních problémů je pouze na čas přenecháno někomu jinému. Jejich celkové zvládnutí by bylo mnohem náročnější.¹⁴

Druhou skupinu obyvatelek azylových domů pro matky s dětmi tvoří oběti domácího násilí. Tato cílová skupina má svá specifika a potřebuje pomoc pracovníků vyškolených a znalých této problematiky. Domácím násilím se obecně rozumí donucovací chování v partnerských vztazích užívané jednou osobou k ovládnutí jiné osoby. Může mít podobu fyzického, psychického i sexuálního ubližování nebo vážných pohrůzek použitím podobného násilí. Je pro něj typické, že se odehrává za zavřenými dveřmi, v soukromém prostoru, beze svědků, mezi osobami, které mají k sobě blízký vztah. Hraje zde roli citová blízkost i ekonomická závislost. Z toho důvodu zůstává často dlouho pečlivě utajeno. Oběť se o tom stydí mluvit, často ani nejbližší rodina neví, co prožívá. Dalším jeho znakem je, že se stupňuje. Přichází nenápadně a pozvolna. Začíná připoutáváním si druhého. Násilná osoba se všemožně snaží omezit styky s rodinou i přáteli, oběť se dostává do izolace. Fyzické násilí zpravidla začíná ojedinělou hrubostí či uhozením, za které se partner omluví, později útoků

¹⁴Srov. MATOUŠEK, O. *Sociální práce v praxi*, s. 77.

přibývá. Domácím násilím se míní velmi tvrdá a nezdravá podoba partnerských vztahů označovaná jako týrání partnera. Oběťmi tohoto násilí jsou převážně ženy, důsledky jsou velmi specifické. Setkáváme se zde se souborem jevů v oblasti psychiky, které se u obětí jiných trestných činů nevyskytují. Markantní je například přetrvávající vazba k agresorovi, setrvávání ve vztahu s ním, zatajování závažnosti a příčin zranění, popírání viktimizace. Tyto typické důsledky domácího násilí jsou pro okolí těžko srozumitelné. Nedovede pochopit, proč týraná osoba svého partnera neopustí. Neznalost problematiky pak vede k tomu, že chování oběti je vysvětlováno pomocí falešných mýtů, například tím, že se ženě násilí líbí, proto nechce od partnera odejít. Osoba prožívající dlouhodobě násilí ve vztahu trpí důsledky zneužívání, které vedou ke snížené schopnosti ženy efektivně reagovat na prožité násilí. Veškeré symptomy týraných žen lze rozčlenit do tří kategorií. Jsou to příznaky spadající pod posttraumatickou stresovou poruchu, naučená bezmocnost a sebezničující reakce.¹⁵

Jedná se o jev společensky závažný a nebezpečný, hlavně proto, že se odehrává v rodině, kde vyrůstají děti. Ve většině případů se totiž stávají svědky domácího násilí, i když nejsou jeho přímou obětí. Zpráva Světové zdravotnické organizace a různé výzkumy ukazují, že děti, které jsou svědky domácího násilí, trpí stejnými obtížemi a dlouhodobými problémy jako ty, které jsou týrané. Jsou to poruchy chování, úzkosti, deprese, nízké sebevědomí, zdravotní potíže, emocionální potíže. Často se cítí za násilí odpovědné, mají sklon se obviňovat, trpí nedůvěrou k cizím lidem, mají zhoršené školní výsledky.

Žena, která přichází do azylového domu pro matky s dětmi a má za sebou prožitek dlouhodobého domácího násilí, se cítí zahanbená, ponížená, vystrašená, často odpovědná za násilí, jehož se stala terčem.¹⁶ Taková žena potřebuje pomoc a podporu při hledání a obnovování vlastní síly a sebevědomí.

¹⁵Srov. Vágnerová, M. *Psychopatologie pro pomáhající profese*, s. 352.

¹⁶Srov. MATOUŠEK, O. *Sociální práce v praxi*, s. 241.

2 Azylové domy pro matky s dětmi v obtížné životní situaci

V této kapitole bude pojednáno o azylových domech pro matky s dětmi v takové podobě, jak je známe dnes, bude popsána zákonná norma pro jejich fungování. Dále bude jejím tématem historie péče o cílovou skupinu matek s dětmi v letech 1918-1938 ze strany státu i prvorepublikové charity.

2.1 Zákon o sociálních službách

Cílem sociální služby azylového domu je pomoc ženě v obtížné životní situaci poskytnutím sociální služby v souladu se zákonem 108/2006 Sb. o sociálních službách. Azylový dům je povinen poskytnout ubytování na přechodnou dobu osobám v nepříznivé sociální situaci spojené se ztrátou bydlení. Kromě poskytování ubytování, stravy nebo pomoci při jejím zajištění patří do základních služeb pomoc při uplatňování práv a oprávněných zájmů a při obstarávání osobních záležitostí.¹⁷

Základní ideou této služby je poskytnout ženám-matkám s dětmi do 18 let, které se ocitly v těžké životní krizi spojené se ztrátou přístřeší, přechodné ubytování a adekvátní podporu potřebnou ke zvládnutí obtížné situace.

Uživatelům v tak mimořádně obtížné životní situaci se v následující fázi nabízí vždy podpora při prosazování jejich zákonných práv a zájmů. Stěžejní je pomoc při hledání adekvátní lékařské nebo jiné odborné péče a perspektivy dlouhodobějšího ubytování, popř. podpora při návratu do přirozeného prostředí.

Zákon č. 108/2006 Sb. o sociálních službách, který vstoupil v platnost 1. 1. 2007, poskytl sociálním službám legislativní oporu fungování. Usilovalo se o něj od devadesátých let minulého století, jeho návrh byl v průběhu let měněn a

¹⁷Srov. Zákon č. 108/2006 Sb. § 57.

stahován podle toho, jak se měnily vlády. Do té doby byla činnost sociálních služeb upravena zastaralou legislativou z doby před rokem 1989, mnohé z nich jako právě např. azylové domy byly provozovány bez právní úpravy.

Tento zákon upravuje podmínky poskytování pomoci a podpory jednotlivým osobám prostřednictvím sociálních služeb a příspěvku na péči, určuje také podmínky pro vydání oprávnění jejich poskytování i pro výkon činnosti v sociálních službách. Sociální službou je činnost nebo soubor činností, které zajišťují pomoc osobám v nepříznivé sociální situaci.¹⁸ Rozsah a formy sociální služby musí zachovávat lidskou důstojnost, musí působit na osoby aktivně tak, aby je motivovala k činnostem, které nezhoršují a neprodlužují jejich nepříznivou životní situaci, a musí zabraňovat jejich sociálnímu vyloučení. Zákon dělí služby na služby sociální péče, služby sociální prevence, základní a odborné sociální poradenství. Dále rozlišuje služby ambulantní, terénní a pobytové.

Azylové domy patří mezi služby pobytové a spadají do sociální prevence. Poskytují pobytové služby na přechodnou dobu osobám v nepříznivé sociální situaci spojené se ztrátou bydlení a obsahují tyto základní činnosti: poskytnutí stravy, poskytnutí ubytování a pomoc při uplatňování oprávněných práv a zájmů a při obstarávání osobních záležitostí.¹⁹ Vyhláška č. 505 k zákonu o sociálních službách upřesňuje tyto činnosti takto: *Poskytnutí stravy* znamená pomoc s přípravou nebo vytvoření podmínek pro její samostatnou přípravu. *Poskytnutí ubytování* zahrnuje bydlení zpravidla nepřevyšující jeden rok, umožnění celkové hygieny těla a vytvoření podmínek pro zajištění úklidu, praní a žehlení osobního prádla, výměny ložního prádla. *Pomoc při uplatňování práv, oprávněných zájmů a při obstarávání osobních záležitostí* představuje pomoc při vyřizování běžných záležitostí vyplývajících z individuálních plánů, pomoc při obnovení nebo upevnění kontaktu s rodinou, pomoc a podpora při dalších aktivitách podporujících sociální začleňování osob, včetně uplatňování zákonných nároků a

¹⁸Srov. Zákon č. 108/2006 Sb. § 1.

¹⁹Srov. Zákon č. 108/2006 Sb. § 57.

pohledávek. Dále vyhláška stanoví výši úhrady za pobyt matky i dítěte i za celodenní stravu v případě, že je poskytována.²⁰

Základní sociální poradenství se při poskytování všech sociálních služeb zajišťuje v rozsahu těchto úkonů: a) poskytnutí informace směřující k řešení nepříznivé sociální situace prostřednictvím sociální služby, b) poskytnutí informace o možnostech výběru druhu sociálních služeb podle potřeb osob a o jiných formách pomoci, například o dávkách pomoci v hmotné nouzi a dávkách sociální péče, c) poskytnutí informace o základních právech a povinnostech osoby, zejména v souvislosti s poskytováním sociálních služeb, a o možnostech využívání běžně dostupných zdrojů pro zabránění sociálního vyloučení a zabránění vzniku závislosti na sociální službě, d) poskytnutí informace o možnostech podpory členů rodiny v případech, kdy se spolupodílejí na péči o osobu.²¹

Další zákonnou normou pro fungování azylových domů pro matky s dětmi je Zákon č. 359/1999 Sb. o sociálně-právní ochraně dětí. Všechna tato zařízení jsou pověřenými osobami, z čehož plynou následující povinnosti: pomoc rodičům při řešení výchovných nebo jiných problémů souvisejících s péčí o dítě, poskytování nebo zprostředkování poradenství rodičům při výchově a vzdělávání dítěte a při péči o dítě zdravotně postižené, v rámci poradenské činnosti pořádání přednášek a kurzů zaměřených na řešení výchovných, sociálních a jiných problémů souvisejících s péčí o dítě a jeho výchovu, zřizování a provoz zařízení sociálně výchovné činnosti.

2.2 Historie péče o cílovou skupinu matek s dětmi v Československu v letech 1918 – 1938

Sociální služba zajišťující ubytování matkám s dětmi v těžké životní situaci u nás ve sledovaném období zřejmě neexistovala. Cílem této kapitoly bude popsat historickou situaci v meziválečném období v oblasti sociální péče o

²⁰Srov. Vyhláška č. 505/2006 Sb. § 22

²¹Vyhláška č. 505/2006 Sb. § 22.

matku a dítě a to nejdříve z hlediska sociální politiky státu, posléze nalézt prvky této práce v činnosti nově vzniklého Svazu Charity v roce 1922. Zmínky o existenci žádného domova pro matky s dětmi v takové podobě, jak je známe dnes, se nepodařilo ve sledovaném období v literatuře nalézt. Péče se soustřeďovala na sirotky a případně mravně narušenou mládež. Vdovám byla poskytována pomoc spíše finanční.

Cílem sociální politiky nově vzniklého státu bylo zlepšení sociálních poměrů širokých vrstev obyvatelstva. K hlavním problémům patřila velká nezaměstnanost, chudoba způsobená majetkovou diferenciací společnosti a nedostatek bydlení. Do velké skupiny lidí potřebujících sociální ochranu patřili váleční veteráni, invalidé, pozůstalí členové rodin těch, kteří se nevrátili z války, tedy hlavně nezaopatřené děti a vdovy vojáků. Nedostatek bytů postihoval rovněž nemajetné občany, ti pak byli vystaveni libovůli vlastníků bytů. Často obývali zdravotně i hygienicky nevhodné prostory sklepů, vagónů či dřevěných domků, což mělo za následek zhoršení zdraví.

Nezaměstnaností a chudobou trpěli nejvíce nekvalifikovaní lidé a také ženy a děti, které si často musely vydělávat kvůli zajištění základní obživy prací v těžkých podmínkách, přičemž dostávaly za stejnou práci mnohem nižší odměnu než pracující muži. Jejich zdraví bylo těmito podmínkami ohroženo.²²

Sociální péče byla zajišťována kombinací veřejnoprávních a soukromoprávních institucí, mezi ty druhé patřily instituce církevní a dobrovolné. Významná byla v té době spolková činnost, spolek *Ochrana matek a dětí*, jehož činnost se zaměřila na matku a dítě, zřizoval poradny, které měly snížit kojeneckou úmrtnost. Z dalších aktivit, které by mohly alespoň vzdáleně připomínat dnešní charitní domy pro matky s dětmi byla pražskou obcí organizovaná bytová služba v obecních domech postavených pro sociálně slabé občany. Vycházela z domácích i zahraničních zkušeností. Přidělené byty byly vybaveny pevným vnitřním řádem a byly zároveň v péči sociálních pracovníků,

²²Srov. VAŠEK, B. *Historie křesťanské charity*, s. 160.

kteře se svou pomocí podílely na zlepšení úrovně rodinného života. Tato služba vznikla těsně před válkou, která ji přerušila, a už nebyla nikdy obnovena.²³

Katolická církev se nacházela v té době ve velmi složité situaci, musela bojovat o udržení svého postavení v novém státě. Práce o chudé a potřebné byla vždy jejím důležitým posláním, do nové situace po vzniku republiky vstupovala s obrovským potenciálem církevních řádů, který využívala pro pomoc chudým a nemocným a rozvoj školství. Byla tedy vybudována bohatá síť zařízení se širokým spektrem služeb dobré úrovně. Vznik Charity jako instituce znamenal tedy aktivity směřující ke kooperaci a systematizaci charitní práce. Tyto snahy se objevily poprvé v Německu a v roce 1928 vznikla u nás Zemská katolická charita jako jednotná organizace pro celou republiku.²⁴

V olomoucké arcidiecézi je vznik jednotné organizace zásluhou spolupráce dvou mužů, P. Ludvíka Bláhy a arcibiskupa Antonína Cyrila Stojana. P. Bláha zmapoval veškerou charitní činnost na území arcidiecéze. V letech 1920 – 1922 shromáždil velké množství informací o fungujících zařízeních. Jeho úsilí vyvrcholilo založením *Svazu charity* a schválením jeho stanov v Olomouci roku 1922. Pro svou práci dostal veškerou podporu pana arcibiskupa Stojana a díky těmto dvěma osobnostem se stala charitní činnost předním úkolem církve v té době.²⁵ Pro *Svaz charit* zařídil otec Bláha kancelář v Olomouci, její činnost spočívala v práci propagační, pořádání besed a výstav a ve shromažďování finančních prostředků pro pomoc jednotlivcům i zařízením a také v zakládání spolků, ústavů a jiných charitativních institucí. Ve službách, jež se věnovaly cílové skupině, která je předmětem této práce, se dá nalézt rozsáhlá činnost věnující se dětem bez rodičů – sirotčince. Církev vždy věnovala osiřelým dětem vekou pozornost, tuto péči zajišťovaly především ženské kongregace. Před druhou světovou válkou bylo v olomoucké arcidiecézi 26 sirotčinců, které se staraly o přibližně tisíc dětí v různě velkých zařízeních od malých rodinných až po velké, někde i pro sto dětí. Sestry se zde staraly s neuvěřitelnou obětavostí o

²³Srov. MATOUŠEK, O. *Základy sociální práce*, s. 120.

²⁴Srov. POSPÍŠIL, V, P. *Teologie služby*. s. 130.

²⁵Srov. BREJCHA, L. *Pamětní spis o katolické charitě (milosrdné lásce) v zemi Moravskoslezské*, s. 16.

své svěřence, kromě běžné práce v ústavu často musely pracovat i mimo něj, aby zajistily finanční zdroje na jeho provoz.²⁶

Další službou určenou pro pomoc matkám s dětmi byly jesle a dětské opatrovny. Hlídaly přes den malé děti z rodin, ve kterých museli pracovat oba rodiče, aby si zajistili obživu, nebo byla na výchovu žena samotná. Zvláště jesle, kterých bylo velmi málo, sloužily jen pro skutečně chudé, děti tam měly zajištěnou stravu, ošetřování a výchovnou péči.

Častější byla činnost dětských opatroven, které sloužily pro větší děti zaměstnaných matek z chudých vrstev. Většinu jich provozovaly ženské řády, největší byl dětský azyl v Novém Jičíně, který spravovaly sestry kongregace Karla Boromejského.²⁷

Z dostupných materiálů je tedy zřejmé, že před druhou světovou válkou u nás služba, která by poskytovala matkám s dětmi ubytování spojené s psychosociální pomocí neexistovala, nebyla ve společnosti zřejmě vnímána její potřeba. Charita řešila naléhavé potřeby chudých té doby, chudoba v klasickém pojetí je však dnes spíše výjimkou. Dnešní Charita musí reagovat na jiné problémy a odpovídat na potřeby lidí dnešní doby.

V době komunismu byly veškeré sociální služby a sociální péče v rukou státu, jehož sociální politika se neřídila skutečnou potřebou a poptávkou, byla spíše ideologií. O všechny muselo být postaráno stejně, aby nebyly viditelné sociální nerovnosti. Charita v té době existovala jen ve formální podobě, sociální služby neposkytovala.

Znovu mohla Charita v České republice rozvinout svou činnost až po roce 1989. Společenská situace již byla úplně jiná, místní charity hledaly nová pole své působnosti.

²⁶Srov. Brejcha, L. *Pamětní spis o katolické charitě v zemi Moravskoslezské*, s. 180.

²⁷Srov. *Tamtéž*, s.182

2.3 Azylové domy pro matky s dětmi v olomoucké arcidiecézi po roce 1990

Na konci devadesátých let minulého století zahájila provoz většina azylových domů pro matky s dětmi v olomoucké arcidiecézi. Impulem k jejich vzniku byla většinou potřeba této služby, do té doby prakticky neexistující. S rozvíjejícím se tržním hospodářstvím se stále zvyšovaly ceny bytů, pro sociálně slabou rodinu či osamělou matku s dětmi se stala jeho koupě nedostupnou. Města a obce přestávaly mít zájem o vlastnění a nákladné udržování sociálních bytů a rozprodávaly je. Mnoho lidí zůstávalo na ulici bez domova, mezi nimi i osamělé matky s dětmi. Pokud se takové rodině nepodaří problém brzy vyřešit, bezprostředně hrozí, že děti budou muset být umístěny v ústavním zařízení. Nově vzniklé farní a oblastní Charity v té době hledaly další možnost rozvíjení své činnosti a po dohodě s orgány místní samosprávy se často rozhodly uspokojit právě potřebu přechodného ubytování cílové skupiny, kterou tvořily matky s dětmi. Většinou azylových domů poskytla města budovu, kterou později Charita odkoupila nebo obdržela jako dar, jinde je v pronájmu dodnes. V těchto zařízeních má matka k dispozici bytovou jednotku s kuchyňským koutem a sociálním zařízením. Má zde plnou zodpovědnost za své děti a její hlavní povinností je zajistit jim co nejlepší péči.

Klientkami azylových domů pro matky s dětmi jsou ženy s dětmi, které se ocitly v těžké životní situaci z několika možných příčin: domácí násilí, ztráta bydlení, nezvládnutí mateřské role. Dále budou v této kapitole popsány jednotlivé domy, jejich kapacita, poslání a cíle služeb, které poskytují.

Azylový dům pro matky s dětmi a ženy v tísní v Kroměříži je poměrně velké zařízení s kapacitou 70 - 75 osob ve 25 bytových jednotkách. Pracovní tým tvoří devět zaměstnanců: jeden vedoucí pracovník, tři sociální pracovníce a pět pracovníků v přímé péči, které pracují v nepřetržitém provozu.

Posláním je poskytnout matkám s dětmi, samotným ženám, případně otcům s dětmi ve vlastní péči krátkodobé ubytování v bezpečném prostředí a

podporu v tíživých situacích, které nejsou schopni sami vlastními silami zvládnout. Poskytované služby vychází z jejich schopností a možností, respektují jejich zájmy, jsou plánované a směřují k naplnění individuálních potřeb každého z nich. Služby mají být takové, aby vedly k motivaci a podpoře uživatele pro následné řešení své situace.²⁸

Mezi dílčí cíle tohoto zařízení patří minimalizace negativního vlivu původního patologického prostředí na uživatele a jejich děti a maximální podpora a motivace uživatelů pro využívání jejich vlastních možností a schopností. Služby jsou prevencí sociálního úpadku a mají vést k posílení sociálního fungování obyvatel a nezávislosti na cizí pomoci při zachování principu respektování základních lidských práv, úcty k lidské důstojnosti a respektu k individualitě každého jedince.

Do cílové skupiny patří oběti domácího násilí, oběti obchodování s lidmi, osoby v krizi, matky s dětmi, ženy, těhotné ženy, příp. otcové s dětmi. Přijata nemůže být zájemkyně, která nesouhlasí předem s danými pravidly a podmínkami, osoby agresivní a nebezpečné sobě i okolí, lidé neschopní komunikace a aktivní spolupráce pro závažné duševní onemocnění nebo pod vlivem alkoholu či psychotropních látek.²⁹

Azylový dům pro matky s dětmi v Uherském Brodě je zařízení s kapacitou 25 osob v osmi bytových jednotkách. Pracují zde v počtu pěti pracovníků. Z toho jeden vedoucí pracovník, dvě sociální pracovnice a dvě pracovnice v přímé péči. V nepřetržitém provozu pracují i sociální pracovnice a občas slouží služby i vedoucí. Projekt Azylový dům pro matky s dětmi v tísni byl zahájen v roce 2000.

„Azylový dům pro matky s dětmi v Uherském Brodě poskytuje v nepřetržitém provozu pobytovou službu matkám s nezaopatřenými dětmi, těhotným ženám, které se ocitly v krizové nebo nepříznivé životní situaci, kterou nezvládají svými silami řešit.“³⁰

²⁸Srov. Charita Kroměříž výroční zpráva 2007, s. 9.

²⁹Srov. Tamtéž, s. 10.

³⁰Srov. Oblastní charita Uherský Brod výroční zpráva 2007, s. 12.

Pobyt v zařízení pomáhá matce překlenout obtížné životní období, stabilizovat její psychický stav a sociální situaci, posílit její sebevědomí a v neposlední řadě posílit vztah mezi matkou a dítětem. Doba pobytu v azylovém domě je šest měsíců, ve výjimečných případech i jeden rok. Během pobytu se matky mohou podílet na pedagogicko-vzdělávacích programech, psychosociálních terapiích, pracovních terapiích k povzbuzení zájmové aktivity a tvořivých schopností. Konají se přednášky s odborníky z různých oblastí souvisejícími s výchovou dětí, zdravým životním stylem apod. Nabídka výchovných a vzdělávacích programů je rozšířena i na matky s dětmi, které nejsou klientkami azylového domu nebo jej již opustily.³¹

Azylový dům pro matky s dětmi v tísni v Kojetíně má kapacitu 21 osob v sedmi pokojích bez sociálního zařízení. Personál se skládá z jedné vedoucí a čtyř pracovníků v sociálních službách. Obyvatelé sdílí společnou kuchyni, společenskou místnost a společné sociální zařízení.

Posláním Azylového domu pro matky s dětmi v tísni v Kojetíně je pomoci maminkám s dětmi, které se ocitly v tíživé životní situaci a přišly o přístřeší. S žádostí o ubytování přicházejí ženy s dětmi, které se staly oběťmi domácího násilí, prožívají rozchod se svým partnerem nebo se potýkají s jinými vážnými problémy. Cílem tohoto zařízení je poskytnout jim bezpečí a zázemí po dobu, kterou nezbytně potřebují ke zvládnutí své nepříznivé situace, poskytnout jim nezbytné poradenství, pomoci jim při řešení jejich problémů, zprostředkovat kontakt na další odborníky, např. lékaře, psychologa, právníka.

Sociální služba usiluje o rozvoj a posílení schopností maminek vytvářet podmínky pro zdravý psychický a fyzický vývoj svých dětí a vedení vlastní domácnosti. Smyslem pobytu v azylovém domě by mělo být posílení soběstačnosti a samostatnosti příchozích maminek tak, aby mohly sobě i svým dětem zajistit život nezávislý na sociální službě a vrátit se tak do běžného života. Doba pobytu je omezena na dobu jednoho roku. Jeden pokoj je vyhrazen pro krátkodobou krizovou pomoc, která je určena matkám s dětmi, které byly nuceny

³¹Srov. Oblastní charita Uherský Brod výroční zpráva 2007, s. 12.

z různých důvodů náhle opustit svůj domov. V krizových případech jsou schopni ubytovat klientku v kteroukoliv denní i noční dobu.

Jedním z cílů je zajištění možnosti aktivního trávení volného času maminek, ve kterém se mohou naučit novým dovednostem. Tyto aktivity jsou zaměřené např. na šití, vaření a výtvarnou činnost.³²

Charitní domov pro matky s dětmi v tísní ve Zlíně je zařízení, kde se může ubytovat asi 30 osob v deseti bytových jednotkách. Tým tvoří jedna vedoucí, jedna zástupkyně vedoucí – sociální pracovnice, tři pracovnice v přímé péči a dvě brigádnice.

Byl založen v roce 1997. Vznikl jako jedno z mála resocializačních zařízení toho druhu v regionu jihovýchodní Moravy. Jeho provoz je nepřetržitý a poskytuje ubytování matkám s dětmi na nezbytně dlouhou dobu, nejdéle však na půl roku. V zájmu ochrany nenarozeného života poskytuje pomoc i nastávajícím matkám. Během půlročního pobytu se poskytuje klientkám pomoc při hledání zaměstnání, jednání na úradech, školských a lékařských zařízeních. Po celou dobu je jim poskytována podpora při řešení bytové situace a začlenění do běžného života. V případě zájmu poskytují duchovní pomoc formou rozhovorů na laické i duchovní úrovni.³³

Cílem zařízení je poskytnout bezpečné a odborné služby a připravit ženy v krizi s jejich nezletilými dětmi na důstojný způsob života v přirozeném prostředí s minimální nebo nulovou závislostí na sociálních službách. Poskytuje také pomoc rodičům při řešení výchovných nebo jiných problémů souvisejících s péčí o dítě, pořádají se zde přednášky a kurzy zaměřené na zdraví a výchovu dětí. Poradenství a pomoc nabízejí i rodičům, jejichž dítě je zdravotně postižené.

Azylový dům pro matky s dětmi ve Valašském Meziříčí může ubytovat až 35 osob ve 12 bytových jednotkách. Tým pracuje ve složení: jedna vedoucí, dvě

³²Srov. Charita Kojetín Výroční zpráva 2007, s. 8.

³³Srov. Charita Zlín Výroční zpráva 2000, 2007, s. 9.

sociální pracovnice, pět pracovníc v sociálních službách. Provoz tohoto zařízení byl zahájen v roce 2000.

„Posláním je vytváření bezpečného prostředí, pomoc těhotné ženě nebo matce a jejím dětem v obtížné životní situaci a podpora jejich začleňování do běžného života společnosti, především podpora jejich samostatnosti a nezávislosti.“³⁴ Mezi její služby patří přechodné ubytování v zařízených garsoniérách, pomoc při zajištění stravy, pomoc při uplatňování práv a oprávněných zájmů a při obstarávání osobních záležitostí. Uživatelkám služby je poskytována psychická podpora i nezbytná fyzická ochrana, mají možnost využít poradenství v oblasti sociálně právní, domácího násilí, výchovy a péče o děti a vedení domácnosti. Cílem služby je vedení klientek ke zvýšení schopnosti obstát v běžném životě prostřednictvím těchto dílčích cílů: zabezpečení základních životních potřeb, zlepšit vybavení uživatelek znalostmi potřebnými pro zvýšení orientace ve vlastních právech a povinnostech v dané situaci, vedení ke schopnosti sebereflexe stereotypů chování a myšlení, aktivizaci v každodenním životě a motivaci k osobní iniciativě. Poskytuje podporu a prostor vedoucí k zlepšení vztahů mezi matkami a jejich dětmi, k převzetí odpovědnosti za sebe a své děti a zlepšení mezilidských, sociálních a rodinných vztahů.

Cílovou skupinou této služby je matka s dětmi a těhotná žena zažívající domácí násilí nebo potřebující podporu při naplňování své mateřské role a vedení domácnosti a také ženy, které se ocitly v krizové situaci spojené s akutní ztrátou bydlení.

Nový domov Otrokovice je zařízení s kapacitou pěti matek a patnácti dětí. Personální obsazení zajišťuje pět pracovníc. První obyvatelky se do nově otevřeného domu nastěhovaly na podzim roku 2000. Cílovou skupinou jsou matky s dětmi, těhotné ženy v krizové situaci spojené se ztrátou bydlení, nebo v ohrožení domácím násilím. Posláním je vytváření bezpečného prostředí, pomoc matce a jejím dětem v obtížné životní situaci a podpora jejich samostatnosti, nezávislosti a návratu k plnohodnotnému životu. Cílem je minimalizovat

³⁴Srov. Charita Valašské Meziříčí Výroční zpráva 2007, s. 10.

závislost ubytovaných na systému pomoci a podpora klientek v samostatném zapojení do běžného života. Poskytují právní a sociální poradenství a aktivní pomoc při vyřizování úředních záležitostí.

Obyvatelkám je zde poskytnuta pomoc a podpora při vedení domácnosti a péči o děti, hospodaření s financemi, vyřizování dávek, hledání zaměstnání. Zařízení pořádá aktivizační a motivační programy pro matky i děti, mohou se zúčastnit či zapojit do organizace i mnoha společenských akcí, jakými jsou např. karneval, oslavy svátků apod.³⁵

³⁵Charita sv. Anežky Otrokovice Výroční zpráva 2007, s. 9

3 Zkušenosti získané z rozhovorů se zaměstnanci azylových domů

V materiálech azylových domů pro matky s dětmi se dalo nalézt jen velmi málo k tématu pastorační práce s matkami a dětmi. Jako další možnost zjištění těchto skutečností se tedy nabízelo vedení rozhovorů s pracovníky jednotlivých zařízení. Oslovení a požádání o odpovědi na otázky byli jak vedoucí, tak sociální pracovníci i pracovníci v sociálních službách. V jednom případě byl o rozhovor požádán pastorační asistent. Jejich odpovědi zde budou použity anonymně tak, aby nebylo jejich slova možné dát do souvislosti s jednotlivými zařízeními. Analýza a zhodnocení rozhovorů poslouží pro účely této práce jako příklad dobré i špatné praxe.

3.1 Způsob, cíl a kritéria vedených rozhovorů

Rozhovory se konaly průběhu února a března 2009. Oslovila jsem pracovníky všech šesti azylových domů pro matky s dětmi existujících na území Arcidiecéze olomoucké a provedla v nich deset rozhovorů s jejich zaměstnanci. Vodítkem při vedení rozhovorů mi byla vlastní zkušenost šestiletého působení v Azylovém domě pro matky s dětmi ve Valašském Meziříčí.

Rozhovory měly polostrukturovanou podobu. Jako podklad pro ně sloužil scénář, obsahující tři otázky, jimiž se při rozhovorech otevírala klíčová témata. Pořadí otázek a jejich formulaci jsem volně měnila a snažila se klást navazující otázky – povzbuzovat konverzační partnery v rozvíjení tématu.

Každému respondentovi byly položeny buď všechny tři otázky nebo jen některá z nich. Na historii vzniku azylového domu nebylo např. nutné se ptát zaměstnanců, kteří v té době v zařízení ještě nepracovali. Odpovědi zde budou roztrženy do tematicky zaměřených úseků a okomentovány.

Z deseti rozhovorů s pracovníky azylových domů pro matky s dětmi vyplynuly některé podnětné závěry. Následující stať si klade za cíl pohlédnout na tyto poznatky z perspektivy teologie služby. Některé rozhovory byly velmi krátké, zdálo se, jako by dotazovaný neměl k danému tématu co říci, jindy se podařilo jej povzbudit k delšímu vyprávění a sdělení osobní zkušenosti či zážitku. Metodou analýzy rozhovorů bylo srovnání a následné uvedení do kontextu jednotlivých výroků a částí rozhovorů, které se týkají relevantních témat.

3.2 Pastorační praxe v azylových domech

Prvním tématem rozhovorů bylo vzpomínání na původní impulsy k založení azylového domu pro matky s dětmi. V pěti ze šesti zkoumaných azylových domech byla impulsem k jejich založení potřebnost této služby a důležitou roli při jejich zakládání hrála města, buď přímo při zakládání nebo poskytnutím budovy.

Paní Z: Impulsem k založení našeho azylového domu byla jeho potřeba. Dokonce to navrhlo město a nabídlo charitě budovu, aby toto zařízení provozovala.

Paní K.: U zrodu našeho zařízení stál kněz a zároveň správce nadace, která poskytla budovu, kde azylový dům pro matky s dětmi mohl vzniknout.

Paní M.: Impulsem ke vzniku azylového domu u nás byla asi pocíťována potřeba této služby, dohoda s městem, že přenechá charitě k dlouhodobému pronájmu budovu s příslibem pozdější možnosti odkoupení za symbolickou cenu.

Paní O.: U nás zřídilo dům pro matky s dětmi město, po rekonstrukci dvoupodlažní budovy jej předalo k provozování místní Charitě. Dodnes je situace taková, každá žadatelka o ubytování musí mít doporučení sociálního odboru městského úřadu.

Z některých rozhovorů vyplývá, že na počátku jejich projektu založení azylového domu stála myšlenka poskytnout klientům nějakou formu duchovního vedení.

Paní R.: Asi ano, tehdejší paní ředitelka asi měla takové představy, protože ze začátku se tady občas sloužila i mše. Na zahájení přijel otec arcibiskup a všichni jsme měli v úmyslu tady duchovní život klientek nějak rozvíjet....no spíš probouzet. Brzy jsme však zjistili, jak je to těžké, někdy se zdálo i zbytečné. Nikdy jsme to však úplně nevzdali a zkoušíme to zase znovu a trochu jinak.

Paní M.: Ředitelka Charity... šla příkladem, občas sloužila na azylovém domě služby a během nich se snažila zvát maminky k modlitbě růžence.

Paní M.: Teda k tomu, co mohou dělat kněží. Samozřejmě jsem si často říkala, že by toho mohlo být víc, že by se mohli více zajímat, když jsme charita a je naším zřizovatelem církve.

Paní R. dává do souvislosti přítomnost arcibiskupa při zahájení provozu azylového domu se snahou o pastorační péči. Vyjadřuje tím, podobně jako paní M. představu o prameni pastoračního pověření. Je jím církevní povaha a původ zařízení. Tam, kde stál u vzniku azylového domu zájem místní samosprávy, nebyla myšlenka duchovního vedení daleko méně přítomná, jak vidíme v dalších rozhovorech:

Paní Z.: Těžko se dnes již dopátráme toho, jestli měl tehdejší ředitel nějakou představu o duchovním působení mezi klientkami, protože již nežije. A první vedoucí zde působila velmi krátce, nemám na ni už ani kontakt.

Paní K.: Kněz sám se v pastoraaci matek nikdy neangažoval.

Paní O.: Žádná představa duchovního působení tedy na počátku nebyla. Až po zahájení provozu jsme začali uvažovat, jestli tady budeme organizovat nějaké setkávání maminek s knězem, nebo jestli se pokusit něco takového uspořádat pro děti.

Ať už zařízení vzniklo s cílem rozvíjet duchovní péči o své klienty, anebo se toto zaměření objevilo až v průběhu, zdá se, že ani v jednom případě nebyla na počátku koncepčně připravena a probíhala spíše metodou pokusů a omylů.

Významným ukazatelem průběhu pastorační práce v konkrétním charitním zařízení je spolupráce s místní duchovní správou. Pokud jde o docházení kněze nebo jiné duchovní osoby, odpovědělo pět pracovníků kladně a jedna řekla, že se to kdysi stalo. Z většiny kladných odpovědí vyplývá, že kněží chodí do těchto zařízení v případě, že jsou pozváni na pastorační setkání, které vedoucí či zaměstnanci zorganizují, většinou v souvislosti s hlavními církevními svátky. Další situací, kdy kněz přijde, je splnění požadavku klientky, která chce (ona nebo její dítě) přijmout svátost.

Paní Z: Chodí, ale velmi málo, spíše výjimečně. Zpočátku naší existence to bylo častěji, bývaly tu i mše svaté a asi 4x do roka i duchovní setkání, většinou v souvislosti s velkými křesťanskými svátky. Byl o to však velmi malý zájem ze strany klientů. Nyní je to tak, že tady přijde v případě, že jej požádáme, hlavně v případech, když některá z maminek žádá svátostnou službu, např. chce pokřtít dítě. Zaměstnanci se setkávají jednou za měsíc s knězem, bývají mše za Charitu.

Paní B.: Je toho málo, já vím a mrzí mne to, ale nevím jak na to. Na jiné pracoviště v Charitě docházejí kněží častěji, hlavně tam, kde se starají o staré a nemocné lidi, ti o to mají mnohem větší zájem.

Paní K.: Pan farář je nám vždy k dispozici, ať už je to žehnání adventních věnců, nebo pomoc a podpora klientce v duchovní oblasti. Moc často to ale není, aby některá o to stála, setkat se s knězem.

Paní O.: Do našeho zařízení kněz pravidelně nechodí, výjimka byla před několika lety, kdy přišel na individuální přání jedné uživatelky. Několikrát přišel v roce 2006 kněz za pracovníci na předem domluvenou schůzku, spíš takovou interní supervizi.

Paní M.: *Převážně však platí, že duchovní přicházejí v případě konkrétního požadavku klientky, požaduje-li přijetí některé svátosti, nebo je těžce nemocná.*

Z uvedených výpovědí vysvítá malý zájem o setkávání s duchovním ze strany klientek. Pokusme se tedy hledat v rozhovorech náznaky možných příčin tohoto stavu. Ve dvou rozhovorech se dotazovaní rozhovořili o problémech, se kterými jsou někdy návštěvy duchovních osob spojené. Jejich nedostupnost, přílišná časová zaneprázdněnost ale také jiné překážky, z nichž některé lze spíš tušit. Je to jakési neporozumění cílové skupině, obavy z ní, možná malá zkušenost s možností oslovit lidi na okraji společnosti a také špatná vzpomínka na některý z předešlých pastoračních pokusů. Jedna pracovnice vyslovila podezření, že kněží mají strach ze setkání s ženami, které mohou mít něco společného s prostitutí.

Paní B.: Pro toho kněze to také není jednoduché, přiblížit se k lidem, kteří s ničím takovým nepřišli nikdy do styku.

Paní M.: *... naši klienti jsou pro duchovní velmi tvrdým oříškem. Jsou to ženy, které často nedostaly výchovu ani vzdělání, často vyrostly v dětských domovech, nebo v nefunkčních rodinách, o křesťanství nevědí vůbec nic. Na návštěvu kněze reagují někdy dost „nevhodně“, v porovnání s tím, na co je kněz zvyklý od věřících. ... Jindy se stalo, že odcházel kněz nazlobený a další návštěvy u nás odmítal.*

Jako příklad dobré praxe můžeme uvést zkušenost kněze, který měl svým vzděláním a zkušenostmi ke klientkám azylového domu blízko. V jiném zařízení udělali dobrou zkušenost s knězem, který měl psychologické vzdělání a byl schopen přiblížit se cílové skupině obyvatelek, v dalším byl schopen oslovit klientky duchovní s praktickými schopnostmi elektrikáře a během oprav spotřebičů s nimi navazovat hovory na náročnější témata. V obou případech to

ovšem byla zkušenost velmi krátká. S oceněním propojení pastorační péče s psychologickou pomocí se v rozhovorech setkáváme častěji.

Paní M: Přesto se podařilo uskutečnit několik velmi pěkných akcí v době, kdy si na nás občas udělal čas kněz z blízkého okolí, který měl kromě teologického i psychologické vzdělání a vyzkoušel si již dříve práci s lidmi na okraji společnosti.

Paní D.: Myslím, že u nás to docela fungovalo, když v naší farnosti působil kaplan, který byl původním povoláním elektrikář. ... tak jsem se s ním radila, jestli by se dalo udělat něco pro maminky v azylovém domě. Několikrát přišel do azylového domu na naši poradu, snažil se zjistit co nejvíce o našich maminkách. Uvědomoval si, že je těžko zaujme a snažil se k nim hledat cestu. Napadlo jej přijít s nabídkou opravy elektrospotřebičů. Obyvatelkám jsme oznámili, že jednou za týden bude v kuchyňce možnost přinést věci k opravě. Věděly, že ten pán je kněz a někdy se podařilo dostat i hlubším tématům. Bylo to však jen krátké období, po roce odešel do jiné farnosti.

Paní Z: Také tady mívá ještě poradenství jedna řádová sestra. Je to psychologka, takže oblast duševní a duchovní spolu u člověka přece souvisí, určitě se dostanou i do oblasti víry.

Pastorace v azylových domech se tedy v převážné části omezuje na nezbytné minimum. Kněží a duchovní přicházejí v případě, že klientka chce přijmout svátost, někdy se přípravy konají přímo v zařízení, jindy dochází na faru. Ne vždy však k přijetí svátosti dojde, často zájemci nejsou schopní dostát povinnostem, které jsou spojené s její přípravou.

Paní Z: Kromě toho, že požádáme o návštěvu kněze, když si to maminka přeje, to se stává v případě, že chce třeba pokřtít dítě nebo aby šlo k prvnímu svatému přijímání. Ale už z toho taky kolikrát sešlo, nechodila třeba na přípravy a úplně ztratila zájem.

Paní B.: Občas chce některá maminka pokřtít dítě, nebo aby šlo k prvnímu svatému přijímání. Většinou to však skončí na tom, že nedochází potom na povinné přípravy, vlastně ani nevěděla, že to je i něco jiného než ta paráda. Někdy to ale dokončí, pár dětí od nás už bylo pokřtěných a několik u prvního svatého přijímání.

Paní K.: Občas chce některá maminka, aby šlo její dítě k prvnímu svatému přijímání. Když však mají docházet na pravidelné přípravy, většinou z toho sejde a přizná, že si představovala hlavně tu slavnost v bílých šatičkách.

Paní R.: Pastorce se v našem zařízení určitě nějaká děje, u když toho není moc. Hlavně když klientka vysloví přání, že by chtěla např. církevní sňatek.

V polovině zkoumaných azylových domů se personál snaží organizovat duchovní setkávání klientek s knězem alespoň při příležitosti hlavních křesťanských svátků. Popisují zde i úskalí, která jsou s tím spojená. Jednak časová zaneprázdněnost kněží, také mají mnohde podezření, že se duchovní nechtějí s obyvatelkami azylových domů setkávat z důvodu jejich malého zájmu o duchovní věci, ale také vnímají obavy kněží z této cílové skupiny.

Paní B.: Občas, kolem Vánoc se něco takového udělá, že přijde třeba kněz a proběhne takové duchovní setkání. Jinak jim dáváme stále nabídku všeho, co naše farnost nabízí.

Paní D.: Jinak přijde kněz tehdy, když jej požádáme o nějaké posezení například u adventního věnce, o Vánocích nebo Velikonocích.

Paní D.: Cítím občas ze strany kněží jakousi obavu stýkat se s „takovými ženami“. Ve vnímání veřejnosti je to spíš odsudek v tom smyslu, že „si za to můžou samy“, ale od těch duchovních ...možná obavy, že to jsou prostitutky. Ženy s takovou minulostí nebo i současností jsme tu však měli jenom výjimečně.

Tato setkávání, když už se je podařilo uskutečnit, dopadly v některých případech velmi dobře, účast byla velká a maminky, případně děti velmi zaujala.

Mnohdy to bylo jejich první setkání s duchovní osobou a reagovaly velmi pozitivně. Záleželo však i na osobnosti kněze, jak dokázal komunikovat s lidmi bez základů křesťanské výchovy. Někdy to nedopadlo úplně nejlíp, maminky se smály a nebyly ochotny se naladit na duchovní témata.

Paní B.: No právě ty duchovní setkání s knězem. Je to ovšem trochu problém. Maminky mu často nerozumí, je to pro ně těžké, když používá třeba výroky z bible. Někdy se stane, že se třeba i smějí, zatím máme takovou zkušenost, že se s tím moc ten kněz neví rady.

Paní K.: Co se týká maminek, pravidelně žádné duchovní aktivity neprobíhají hlavně z důvodu malého zájmu. V minulosti jsme se o nějaké setkání s knězem občas pokusili, nedopadlo ta však moc dobře. Bud' se nikdo nezúčastnil, nebo byl pan farář nešťastný z jejich chování a přístupu.

Někde je vnímán problém přetíženosti kněží. Jejich čas je skutečně často dělen i mezi organizační a administrativní činnosti ve farnosti. V pracovnících to však budí dojem, že se pastorační v zařízeních Charity nikdo nezabývá.

Paní D.: Dá někdy dost práce najít vhodný termín, protože v období svátků mají kněží hodně práce a taky se někdy musíme oslovit s touto prosbou více kněží v naší farnosti i mimo ni, než je některý ochoten přijít. Většinou to zařizují já a je to opravdu dost složité vyjednávání. Vede mne to pak k takovým úvahám, jestli se na to v církvi tak trochu nezapomnělo, nějak promyslet a naplánovat pastorační klientů v charitách obecně. Nebo je to jen problém naší cílové skupiny?

Paní M.: Vím, že kněží je málo a jsou přetížení.

Stěžejním pastoračním úkolem pracovníků azylových domů tedy zůstává nabídka a zprostředkování duchovních aktivit, které nabízí místní farnost. Tato nabídka je k dispozici, ať již je zájem ze strany klientek jakýkoliv.

Paní O.: *Nabídku duchovní služby tady máme osobní, dle zájmu klientky. V přízemí je nástěnka s nabídkou duchovní služby, kde klientkám a jejich dětem nabízíme pohovor s duchovní osobou, zapůjčení Bible, či jiné duchovní literatury, přihlášení dítěte do hodin křesťanské výchovy, zapůjčení křesťanských časopisů Nezbeda a Rodinný život, videokazet s duchovní tematikou. Dále se tam maminky mohou dovědět pořad bohoslužeb a jiných akcí v naší farnosti, mají možnost účasti v Klubu osamělých maminek. Ve farním občasníku jsou uveřejňovány akce farnosti, na které maminky osobně zveme, některé děti docházejí do Klubu volného času, který tady působí. Zájem je střídatý, podle momentálního složení obyvatel v domě. Kdokoliv ze zaměstnanců je schopen zprostředkovat dle individuálního přání uživatelky, setkání s knězem ať už tady v zařízení nebo ji třeba doprovodit na faru.*

Problém pastorační práce není pochopitelně pouze záležitostí duchovní správy. Sami laičtí zaměstnanci charitních zařízení se o tuto činnost snaží a hledají vhodnou cestu pastorační práce matek s dětmi v těžkých životních situacích. Také si uvědomují, že to znamená velký nárok na ně, na opravdovost jejich víry i na jejich autenticitu.

Paní O. Jedna z pracovníků je katechetkou a ochotně jim odpoví na všechny dotazy související s vírou a křesťanstvím.

Paní M.: A asi se i tady ukazuje možná cesta, je to úkol pro nás všechny, kteří tady pracujeme, mluvit o své víře. Trávíme s našimi klientkami spoustu času, často ve velmi důvěrných rozhovorech. Tam se dá občas najít prostor na zmínku o Bohu. Není to však vůbec snadné, člověk má pocit, že klientka nepochopí o čem mluvím, že nezvolím vhodná slova.

Paní D.: Občas také hovoříme s kolegyněmi o tom, že jsou tady i velké možnosti našeho působení, chce to být s nimi a když se hovor dostane k tématu smyslu života, vznikne prostor mluvit o Bohu. Násilně to ale nejde, formou povinnosti, to si opravdu nedovedu představit... kdysi jsem navštívila jedno zařízení, kde měli povinné mše pro klienty, neměla jsem však možnost s nimi

mluvit o tom, jak to přijímají. Ještě k tomu našemu působení: Záleží také na osobním příkladu, když je člověk pravdivý, přizná, že je věřící a neskrývá to, žije podle přikázání.

Neúspěšné pokusy pastorační aktivity ze strany laických pracovníků charity se stávají roznětkou koncepčních debat a přemýšlení o správném způsobu. Musejí se vyrovnávat s nařčením, ať již přímo vysloveným, či implicitním, že překračují profesní roli sociálních pracovníků a podsouvají svým klientům nějakou „ideologii“.

Paní M.: Tehdejší ředitelka charity byla velmi zbožná paní a měla představu o tom, že zaměstnanci povedou klientky intenzivně k víře. Sama šla příkladem, občas sloužila na azylovém domě služby a během nich se snažila zvat maminky k modlitbě růžence. Způsobilo to dost velké problémy, klientky si stěžovaly vedoucí i zaměstnancům. Následovaly bouřlivé diskuze o tom, jak je možné a jestli vůbec pastorační v takovém zařízení dělat.

Paní Z.: Já s tím mám trochu problém, jestli na klienty máme nějak víc působit, mohlo by to být i v rozporu se základními lidskými právy, kdybychom využívali toho, že jsou v těžké situaci a „něco jim vnucovali“. Tak oni opravdu často vnímají i velmi opatrné pokusy. Je to možné jen formou nabídky a velmi citlivě.

Jedna z cest pastorační péče v charitách je bezesporu pastorační péče o pracovníky. Nově se zavádí funkce pastoračního asistenta, forma jeho působení je však ve stadiu hledání. Zatím se zdá, že v jeho zaměření převládá právě pastorační péče zaměřená na zaměstnance. Pastorační působení na klienty je částečně v rozporu s druhou funkcí, kterou zároveň vykonává. Zazní zde také názor, že by to mohl být úkol pro jáhna.

O pastorační péči v charitách se poslední dobou dost diskutuje na všech úrovních organizační struktury. Souvisí s tím i zřízení funkce pastoračních

pracovníků. Jejich přesná forma působení není zatím ustálená, probíhají první schůzky s presidentem Arcidiecézní charity Olomouc, kde se společně snaží tuto podobu ustálit.

Paní B.: ... my zaměstnanci míváme společné modlitby s knězem.

Paní K.: Já jsem velmi ráda, že se tu uskutečňuje společná modlitba pracovníků, ke které se vždy na začátku týdne scházíme. Každý poslední čtvrtek je za charitní dílo sloužena mše svatá.

Paní M.: Možná by mohl být ustanoven některý jáhen pro Charitu. To vlastně u nás funguje, ale pro zaměstnance. Pravidelně se konají společné modlitby pracovníků, které vede jáhen.

Pastorační pracovník: Jsem tady krátce a práci pastoračního pracovníka vykonávám při jiné funkci organizačního charakteru. Zatím to vypadá, že moje činnostně spočívá v komunikaci s duchovními, přípravou nějakých duchovních chviliek třeba na poradách vedoucích, celocharitních schůzích apod. Mám na starosti humanitární pomoc, v souvislosti s tím organizuji přednášky na školách, dále organizuji tříkrálovou sbírku apod. Co se týká pastorače klientů, to bych si tak nejlépe představoval, že by to měl na starosti některý jáhen, je jich tu už víc, další mají bát vysvěcení...já navíc musím občas vystupovat i v roli autority před klienty z titulu své hlavní pracovní funkce (např. když klient něco poškodí) a tak si nedovedu představit, že bych potom za nimi přišel s nějakým duchovním programem.

Kombinování profesní role s pastoračí přináší řadu závažných dilemat. V některých rozhovorech se podařilo toto téma otevřít. Paní R. vypráví o své zkušenosti přechodu z role sociální pracovnice do role kmotry a svědkyně při sňatku. Je to delší celistvé vyprávění, které je zde ponecháno celé Zajímavým způsobem reflektuje právě téma pastorače v rámci charitní sociální práce. Snažila se najít odpověď na tyto závažné otázky i s pomocí kněze v místní farnosti, ten však nechápal, v čem spočívá problém.

Paní R.: *Právě z poslední doby mám docela silnou zkušenost... Byla jsem v tom taky dost zaangażovaná. Jedna naše obyvatelka paní S je velmi vážně (onkologicky) nemocná. Není příliš stará a má pět dětí, z toho čtyři ve školním věku. O své nemoci se všemi členy personálu často hovořila a protože jsem věřící, občas jsme se při těchto hovorech dostali i k tématu víry a života po smrti. Před Vánocemi přišla s tím, že by chtěla mít se svým manželem církevní sňatek. Ona žije celý život s jedním mužem, byli úředně oddáni. Mluvila o tom, že ji to vždycky trápilo, že rodiče měli svatbu v kostele a ona ne. Také chtěla přijmout svátost pomazání nemocných, věřila, že ji to může uzdravit. Návštěvu kněze jsem tedy domluvila a on ji začal pravidelně navštěvovat. Její stav byl v té době o něco horší, dalo se očekávat, že se náhle zhorší a ona ulehne.*

Domluvila se s knězem i na tom, že budou zároveň pokřtěny čtyři menší děti. Během Vánoc tedy probíhala příprava na přijetí svátosti manželství a křtu. Termín obřadů byl stanoven na začátek ledna a asi dva týdny před tím za mnou přišla paní S, abych jim šla za svědka a další týden na to, abych byla i kmotrou dětí. O to kmotrovství mne požádala hlavně pro to, že její bratr, se kterým to bylo domluveno původně, nesplňoval podmínky. Na všechno bylo tedy velmi málo času.

Přemýšlela jsem, jestli mohu jako zaměstnanec sociální služby přijmout takový závazek ke klientovi. Konzultovala jsem to s vedoucí - tedy jen to svědectví - ta mi řekla, že takové věci se těžko odríkají, ale že by to kladlo na mne velký nárok, co se týká dalšího profesního vztahu ke klientce. Paní S má totiž mírné sklony k účelovému, manipulativnímu chování, věděla jsem tedy, že se bude snažit i z této mé nové role mít nějaký užitek a že bude dost těžké udržet si hranice. Také mne trochu znejistila její žádost o kmotrovství, která přišla později. To mi už připadalo docela závažné, být jakousi zárukou křesťanské výchovy dětí.

Nakonec v mém rozhodování zvítězil duchovní pohled. Řekla jsem si, že je dobré, když klientka projeví zájem jít cestou víry, jsme přece charita, měli bychom ji podpořit na cestě k Bohu. Přijala jsem tedy obě role, s klientkou jsem mluvila o tom, že svou úlohu vidím v duchovní rovině. To bylo nutné si ujasnit,

protože v té době jsem obdržela u příležitosti této slavnosti finanční dar, za který jsem dětem obstarala nějaké dárky.

Všechno to proběhlo velmi rychle, nebyla ani v té době možnost probrat to s týmem. Některé kolegyně se o mém kmotrovství dětí dověděly až po všech událostech, byly tím poněkud zaskočeny a některé reakce byly velmi negativní. Co mne nejvíc zaskočilo, i od věřících kolegyní. Vnímaly to jako neprofesionální překročení hranic, téměř jako vstup do rodiny klienta. Na mé námitky, že moje úloha je pouze v duchovní úrovni mi odpovídaly, že záleží hlavně na tom, jak to vnímá paní S., že jí to budu asi dost těžko vysvětlovat, když ona od toho čekává třeba něco úplně jiného, např. finanční podporu, úlevy z pravidel zařízení nebo dokonce nějakou záruku toho, že v případě jejího úmrtí převezmu zodpovědnost za její děti. I když z církevního ani světského práva žádné takové závazky nevyplývají, bylo by těžké se vyrovnat i s takovými očekáváními z její strany. Zašla jsem za knězem, poradit se, jak z toho, on však moc nechápal o čem mluvím.

Bylo to pro mne všechno velmi těžké, obhajovat, jak jsem se zachovala. Připadala jsem si chvílemi, že se proti mně všichni spolčili...o všem se hodně mluvilo, řešili jsme to na poradách i s každou kolegyní zvlášť. Nakonec se to nějak pročistilo a nezůstal ve mně žádný pocit křivdy. Víím, že se stala chyba v tom, že to nebylo probráno předem na poradě. Také už víím, jsem si měla před přijetím takového rozhodnutí sednout společně s knězem i s rodinou a vyjasnit si, co to znamená být svědkem, kmotrem, jaké závazky z toho vyplývají a co např. očekávat nelze, pojmenovat i mou profesní roli.

Můj základní postoj však zůstává stejný, neodmítnout takovou službu. Vyplývá to přece i z encykliky Deus charitas est, že to duchovní má být ještě něco víc než profesní. Byla to asi dobrá zkušenost pro všechny, každá z nás by určitě před tím, než něco takového slíbí, postupovala s větší rozvahou.

Hledání vhodného způsobu pastorače je ožehavým tématem i pro různorodost pracovních kolektivů v azylových domech pro matky s dětmi. Mezi nimi se nacházejí i takoví, kteří se nepočítají mezi praktikující křesťany.

Paní S. Třeba byl v herně takový velký kříž se zakrváceným tělem Krista. Měla jsem tenkrát hernu na starosti a malovali jsme s dětmi nějaké obrázky, které tam děcka chtěly potom rozvěsit. Ten kříž mi tam připadal dost divný mezi těmi dětskými kresbami. Dovolila jsem se vedoucí a sundala jej. Domluvili jsme se, že budeme hledat jinou vhodnou formu kříže, či jiného náboženského symbolu. Některé věřící kolegyně to kvitovaly s povděkem, také jim připadalo, že tam úplně nepatřil, jiné se moc nevyjadřovaly. Až jednou na poradě týmu se stalo, že jedna spolupracovnice velmi mírné povahy začala naštvaně a rozzlobeně vyčítat, že se na ten kříž tak ráda dívala a že jí hrozně chybí. Bylo to docela emotivní vystoupení. Vysvětlovala jsem jí, jak to bylo, že se nás na tom shodlo více, že jej chceme časem nahradit nějakým jiným. Ona se začala ihned omlouvat za svůj výstup a urovnalo se to. Pro mne bylo velkým překvapením, co takový kříž nebo obraz může pro někoho znamenat a že je to hodně citová záležitost.

3.3 Shrnutí výsledků výzkumné části (rozhovorů)

Prvním tématem rozhovorů bylo pátrání v historii azylových domů, po prvním impulsu k jejich založení. V některých případech se již nedalo mluvit s žádným ze zakladatelů, pamětníci většinou mluvili o tom, že důvodem založení jejich zařízení byla potřeba této služby. Někde dávají do souvislosti návštěvu arcibiskupa na zahájení provozu s budoucí pastoračí. Mnozí vnímali hned od začátku pastorače jako samozřejmost plynoucí z církevní povahy původního zaměření.

Ze všech rozhovorů vyplývá, že hlavním kritériem pro hodnocení pastoračního působení v těchto zařízeních je spolupráce s místní duchovní správou. Obecně se zdá, že kněží spatřují svůj hlavní úkol ve svátostné pastorači, nejčastějším důvodem jejich příchodu azylových domů je právě příprava na přijetí svátosti maminky nebo dítěte. Pro jiné pastorační setkání je už větší

problém je získat. Přesto měla víc než polovina zřízení zkušenost s pořádáním duchovních setkání obyvatelk zařízení s kněžími. Většinou se konají u příležitosti slavení hlavních svátků církevního roku a je dost velký problém kněze pro takové setkání získat.

Z hovorů o příčinách tohoto stavu vyplynulo, že je to do určité míry velká zaneprázdněnost kněží, ale také je nutné ji hledat na straně klientek, tam je to především jejich malý zájem. Někteří zaměstnanci vyjádřili takový názor, že u kněží často chybí schopnost porozumění jejich cílové skupině, malá zkušenost s lidmi na okraji společnosti i špatná zkušenost s předešlých pastoračních pokusů. Jedna pracovnice si myslí, že kněží mají strach se setkání s ženami, které mohou mít něco společného s prostitutí.

Nespornou výhodou kněze se jeví jeho širší záběr i v jiných oborech vzdělání, než je teologické, případně předešlé pracovní zkušenosti v jiných oborech. V jednom zařízení udělali dobrou zkušenost s knězem, který měl psychologické vzdělání a byl schopen přiblížit se cílové skupině obyvatelk, v dalším byl schopen oslovit klientky duchovní s praktickými schopnostmi elektrikáře a během oprav spotřebičů s nimi navazoval hovory na náročnější témata. V obou případech to ovšem byla zkušenost velmi krátká. I tak bych si dovolila označit tyto zkušenosti za dobrou praxi.

Obecně se dá říci, že pastore v azylových domech se tedy v převážné části omezuje na nezbytné minimum. Mezi zaměstnanci se občas vyskytne názor, že pastore v Charitě zaměřená na všechny cílové skupiny klientů je problém, na který se zapomnělo, duchovní aktivity se konají na zařízeních víceméně nahodile, záleží spíš na iniciativě vedoucí, či jiného zaměstnance, zda se něco takového uskuteční.

Můžeme zde uvažovat nad tím, zda je opravdu nutné očekávat duchovní činnost v zařízení Charity pouze od kněží. Je pravda, že v odpovědích na dotazy o pastore na jejich pracovišti se většina zaměstnanců zamýšlela nad činností kněze. Jen ve dvou případech padla zmínka o tom, že je to práce i pro ty, kteří jsou s matkami denně. Důvodem, proč takových zmínek bylo tak málo může být samozřejmě i to, že běžný rozhovor s klientem, při kterém dojde i na hlubší

duchovní témata, nemáme ve zvyku nazývat pastoračí. Také si zřejmě pracovníci uvědomují, že to znamená velký nárok na ně, na opravdovost jejich víry i autenticitu.

V minulosti tomu tak skutečně bylo, že pastorece byla úkolem biskupů a jáhnů, průlom do tohoto vnímání přinesl II. vatikánský koncil. Věnoval pozornost lidem, kteří se v důsledku rychlých společenských změn ocitli na okraji společnosti. „Proto je posláním církve nejen přinášet lidem Kristovo poselství a jeho milost, ale také pronikat a zdokonalovat duchem evangelia řád časných věcí.“ (AA 5) Obeznamení světa s Kristovým poselstvím a zprostředkování jeho milosti službou slova a svátostí je sice služba svěřená hlavně kněžím a jáhnům, ale je možno vidět také mnoho příležitostí pro laiky, kteří se mohou stát spolupracovníky při hlásání pravdy. Služba pastýřů a laiků se zde vzájemně doplňuje. Svědectví křesťanského života a dobré skutky konané v nadpřirozeném duchu mohou přitahovat lidi k víře v Boha. (AA 8) Tak např. obdarování pohotovostí a ochotou k vedení rozhovorů (což bývá dnes někdy označováno jako „diakonie slova“) je od laiků žádaná a potřebná kvalifikace, zejména uvážíme-li, že řada lidí dnes hledá vůbec někoho, kdo by jim naslouchal.³⁶

Laičtí pracovníci mají však také zkušenosti s neúspěšnými pokusy o pastorační aktivity, které se pak stávají roznětkou koncepčních debat a přemýšlení o správném způsobu. Musejí se vyrovnávat s nařčením, ať již přímo vysloveným, či implicitním, že překračují profesní roli sociálních pracovníků a podsouvají svým klientům nějakou „ideologii“.

Z vyprávění paní R. vyplývají další možná úskalí, které pastorece přináší. Tato kolegyně se dostala do konfliktů s ostatními zaměstnanci právě proto, že při pastorační péči o rodinu jedné matky se stala kmotrou a svědkem při přijetí svátostí. Tým pracovníků zařízení vnímal tuto skutečnost jako vstup do intimnějších rodinných vztahů a spatřovali velké riziko v tom, že dojde k porušení profesní hranice, která je ve vztahu pracovníka a klienta nutná. V pracovních vztazích to bývá chápáno jako střet zájmů.. Konzultovala své

³⁶Srov. OPATRŇY, A. *Pastorece v postmoderní společnosti*, s. 107.

problémy i knězem, který rodinu připravoval a svátosti uděloval, nepodařilo se však mu vysvětlit, v čem spočívá problém, který mezi zaměstnanci vyvolal takovou bouři.

Jako příklad špatné praxe zde považuji to, že se zaměstnanec Charity ve sporných případech svého pastoračního působení nemá možnost obrátit na kompetentního kněze v místě působení, který by rozuměl fungování Charity i po stránce fungování podle právních norem, které jsou pro ni závazné.³⁷

V mnoha odpovědích se vyskytovala zmínka o tom, že duchovní přicházejí do charit častěji kvůli pastoraaci zaměstnanců. Někde se pořádají pravidelné modlitby s jáhnem, konají se mše svaté pro zaměstnance. I to je zajisté nutné, každý, kdo slouží církvi svou pastorační činností, musí tak činit v součinnosti s ostatními, v celku církve. Základní kvalifikací pro tyto činnosti jsou iniciační svátosti, především křest, biřmování. Křtem je člověk uveden do plnosti křesťanského života, biřmováním získává dary Ducha svatého, které jsou chápány jako vybavení a pověření službou v církvi i ve světě. Pro jakoukoli službu v církvi musí být člověk Bohem povolán a obdarován Duchem svatým. Obdarování jsou různá a nikdo nedostane všechna, proto je nezbytné jejich sdílení.³⁸

Jedna z cest pastoraace v charitách je bezesporu pastorační péče o pracovníky. Nově se zavádí funkce pastoračního asistenta, forma jeho působení je však ve stadiu hledání. Probíhají schůzky pastoračních asistentů všech charit v diecézi s presidentem Arcidiecézní Charity a vypracovávají koncepci jejich práce. Zatím se zdá, že zaměření pastoraace asistentů převládá akcent na zaměstnance.

Několikrát také v rozhovorech padla zmínka o možnosti působení jáhnů v oblasti pastorační péče v Charitách. V současné praxi se někde jáhen objevuje v pastoračním zaměření na zaměstnance, zajisté jsou ještě nevyužité možnosti jeho působení i v oblasti pastoraace různých cílových skupin v zařízeních

³⁷ Má možnost se obrátit na presidenta Arcidiecézní Charity Olomouc, jeho dostupnost je však hlavně v období svátků omezená.

³⁸ Srov. OPATRŇY, A. *Pastoraace v postmoderní společnosti*, s. 107.

Charity. Zvláště u matek s dětmi by bylo možné využít jeho zkušeností s běžného zaměstnání a většinou i rodinného života.

Závěr

Při zpracovávání tématu této práce bylo pro mne shromažďování a třídění všech relevantních informací velmi zajímavou a obohacující zkušeností. Téma se týkalo oboru, ve kterém pracuji již po dobu několika let. Hledání a ověřování vhodných přístupů při práci s cílovou skupinou matek s dětmi, snaha o pochopení jejich problémů je denně součástí mé práce. Tentokrát jsem se snažila rozšířit tento záběr o nový rozměr - formy pastoračního působení.

Pro zpracování teoretických východisek v literatuře se ukázala jako nejvíce časově náročná fáze zahrnující vyhledávání všech souvislostí pastorece osob, které se pohybují v místech blížících se okraji společnosti.

Při hledání stop po pastoraaci žen v sociálních zařízeních Charity jsem se setkala s upřímnou snahou hledat nové cesty, osobní angažovaností některých pracovníků: Mnohým zařízením se podařilo se uskutečnit duchovní setkávání jejich klientů s kněžími, obyvatelky azylových domů a jejich děti přijaly svátosti křtu, manželství a eucharistie. Objevilo se několik příkladů dobré praxe v pastoračním působení kněží, kterým nebyly klientky těchto zařízení cizí a dokázali k nim najít cestu.

Setkala jsem se však také s formálním přístupem pracovníků a nesplněnými očekáváními na straně zaměstnanců směrem k duchovním v jejich farnostech. V souvislosti s těmito očekáváními se zdá, že vyplouvá na povrch hlavní rozpor, na který jsem narazila. Kdo by měl vlastně pastoraaci v takových zařízeních dělat? Má to být především kněz nebo jáhen? Je kněz opravdu ta správná osoba, která má šanci oslovit tuto skupinu lidí? Je známo, že duchovní přicházejí tam, kde je požadována svátostná pastorece. V této jejich úloze je nemůže nikdo zastoupit. Totéž vyplývá i z rozhovorů prováděných pro účely této práce. Také se z nich můžeme dovědět, že naše klientky často nejsou schopné dodržet požadavky spojené s přípravou na přijetí svátosti.

Poněkud odlišné postavení v pastorační péči ve srovnání s knězem může mít například jáhen. Jako osoba, která je jednak vybavena (často i dlouholetými) zkušenostmi z manželského a rodinného soužití a zároveň osoba se svátostným pověřením (svěcením) k diakonické službě, se jeví pro pastorační cílové skupiny “ideálně kvalifikovaným“ pracovníkem. Jeho vazba na ostatní duchovní osoby ve farní pastorační (pro potřeby svátostné služby) a současná angažovanost v civilním zaměstnání (pokud existuje jako reflexe současné společnosti) představuje velmi dobré výchozí předpoklady pro přístup ke klientům a sdílení jejich problémů. Bohužel však dosavadní zkušenosti s trvalejším působením jáhnů v charitních zařízeních jsou velmi řídké.

Nabízí se zde velké možnosti a rozmanité formy působení laiků. Všichni jsme povoláni k účasti na všeobecném kněžství, díky němu si můžeme sloužit navzájem i tomuto světu. Jako pracovníci charitních zařízení jsme potřebným lidem nejbližší. Prostředky k tomu také máme. Jedním z mnoha je duchovní rozhovor, který může být základní formou pastorační péče. Provázíme je často při rozhodování v těžkých situacích, konfliktech, krizích, pečujeme o duchovní blaho tam, kde jde o vnitřní, psychickou oblast.

Co tedy chybí pracovníkům v sociálních službách? Snad je to právě nedostatek komunikace s kněžími na toto téma. Málo funguje propojení farnosti s Charitou v místě působení. Zaměstnanci tak mohou trpět pocitem, že jsou na tu službu potřebným sami. Také se může stát pro zaměstnance Charity bolestným zjištěním, že kněz, se kterým potřebuje konzultovat nějaký problém týkající se jeho laické pastorační služby v zařízení sociální služby, nemá ani základní povědomí o zákonných předpokladech poskytování služby, požadavcích etického kodexu sociálních pracovníků a podobně.

Bibliografie

- AMBROZ, Pavel. *Fundamentální pastorální teologie*. 2. vyd. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, 2002. ISBN 80-244-0419-2.
- BEDŘICH, Vašek. *Dějiny křesťanské Charity*. 1. vyd. Olomouc: Velehrad, 1941.
- BREJCHA, Ladislav. *Pamětní spis o katolické charitě (milosrdné lásce) v zemi Moravskoslezské*. Olomouc: Diecéšní svazy Charity v Brně a v Olomouci, 1930.
- Bible, Český ekumenický překlad. Česká biblická společnost, 2002. ISBN 80-85810-30-1.
- Dokumenty II. vatikánského koncilu. 1. vyd. Praha: Zvon, 1995. ISBN 80-7113-089-3.
- MATOUŠEK Oldřich, KOLÁČKOVÁ Jana, KADYMOVÁ Pavla. *Sociální práce v praxi*. 1. vyd. Praha: Portál, 2005. ISBN 80-7367-002-X.
- OPATRNÝ, Aleš. *Pastorační situace u nás*. 1. vyd. Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 1996. ISBN 80-7192-092-4.
- OPATRNÝ, ALEŠ. *Pastorace v postmoderní společnosti*. 1.vyd. Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 2001. ISBN 80-7192-557-8.
- OPATRNÝ, Aleš. *Pastorační péče v méně obvyklých situacích I*. 3. vyd. Praha: Pastorační středisko sv. Vojtěcha při Arcibiskupství pražském, 2001.
- OPATRNÝ, Aleš. *Pastorační péče v méně obvyklých situacích II*. 3. vyd. Praha: Pastorační středisko sv. Vojtěcha při Arcibiskupství pražském, 2001.
- Sociální encykliky (1891 – 1991)*. 1. vyd. Praha: Zvon, 1996. ISBN 80-7113-154-7.

VÁGNEROVÁ, Marie. *Psychopatologie pro pomáhající profese*. 2. vyd. Praha: Portál, 1999. ISBN 80-7178-496-6.

VYHLÁŠKA č. 505/2006 Sb. kterou se provádějí některá ustanovení zákona o sociálních službách

Zákon č. 108/2006 Sb. o sociálních službách

Charita Zlín, výroční zpráva 2000, 2007

Oblastní charita Uherský Brod, výroční zpráva 2007

Charita Kroměříž výroční zpráva 2007

Charita Kojetín výroční zpráva 2007

Charita Valašské Meziříčí výroční zpráva 2007

Charita Otrokovice výroční zpráva 2007

Přílohy

CD s elektronickou verzí bakalářské práce Markéty Dřimalové Dis na téma Pastorace žen v těžké životní situaci na základě zkušeností charitních domů pro matky s dětmi ve formátu Portable Dokument Format (PDF).

Seznam zkratk

LG	Lumen gentium (věroučná konstituce o církvi)
GS	Gaudium et spes (pastorální konstituce o církvi v dnešním světě)
AA	Apostolicam actuositatem (dekret o apoštolátu laiků)